

رادیو و شیوه‌های اثر بخشی مطلوب‌تر در امور اخلاقی (با نگاهی به آیات و روایات)

❖ علی شالچیان ناظر
کارشناس رادیو

مقدمه

پیامبر اسلام (ص) هدف از بعثت خود را تکمیل مکارم اخلاقی می‌شمارد. نه تنها در دین اسلام، بلکه در ادیان و مکاتب فکری گوناگون به استثنای مواردی معدود، مطلوبیت پیروی از گزاره‌های اخلاقی مورد توافق اندیشه‌ها و ملل مختلف است. شاید نتوان انکار کرد که رعایت امور اخلاقی برای فرد و تعالی جامعه و تأمین سلامت روانی فرد و جامعه ضرورت دارد.

یکی از کارکردهای رسانه‌ها و از جمله رادیو، کارکرد ارشادی و آموزشی است. رادیو نیز به‌عنوان دانشگاهی عمومی و رسانه‌ای در دسترس شایسته است که نقش ارشادی و آموزشی خود را در قبال ترویج و توسعه و اعتلای تعالیم اخلاقی در جامعه به‌خوبی ایفا کند، اما نکته مهم اینجاست که برای پرداختن به آموزه‌های اخلاقی در رادیو از یکسو ضرورت دارد که ویژگی‌های این رسانه را شناخت و از سوی دیگر ضرورت دارد که روش‌های مناسبی برای ترویج و توسعه آموزه‌های اخلاقی در رادیو اتخاذ شود تا این آموزه‌ها اثر بخشی شایسته‌ای داشته باشد.

این مقاله با مدنظر قراردادن قابلیت‌ها و ویژگی‌های رادیو و با نگاه به آیات و روایات، در پی یافتن راهکارها و شیوه‌هایی است که به‌کارگیری آن‌ها سبب می‌شود تعالیم اخلاقی که از رادیو به مخاطبان عرضه می‌شود اثر بخشی مطلوب‌تری داشته باشد.

طرح مسئله

جهان ما جهان ارتباطات و ارتباط است. ارتباط (Communication) از ریشه لاتین Communis به معنای اشتراک گرفته شده و معناهای گوناگونی مانند گزارش دادن، بیان کردن، منتقل کردن، تماس گرفتن، منتشر کردن، شرکت دادن، عمومی ساختن و پیوند دادن از آن استنباط می‌گردد. (معمدنژاد، ۱۳۸۵: ۲۵)

پژوهشگران ارتباطات میان واژه ارتباط به صورت مفرد (Communication) و واژه ارتباطات به صورت جمع (Com-munications) تفاوت قائل‌اند و کلمه ارتباطات را معمولاً به معنای وسائل و روش‌های ارتباطی؛ اما ارتباط را به معنای فرایند انتقال پیام می‌دانند (معمدنژاد، ۱۳۸۵: ۲۷-۲۵)

اندیشمندان در مورد تعریف اصطلاح "ارتباطات" با یکدیگر اختلاف نظر دارند. یکی از عوامل به وجود آورنده این اختلاف نظرها ناشی از دیدگاه متفاوت ایشان درباره قدرت رسانه‌هاست. در مورد قدرت رسانه‌ها سه دیدگاه کلی وجود دارد:

۱- برخی معتقدند که رسانه‌ها قدرت نامحدود دارند و مخاطبان در برابر رسانه‌ها منفعل‌اند. اینان اثرگذاری رسانه‌ها را به تزریق آمپول یا شلیک رگبار گلوله به سوی انسان‌ها در نظر گرفته‌اند. این دیدگاه نخست در میان نویسندگان در حوزه رسانه مطرح شد و ایشان درباره اثرگذاری رسانه افراط کردند. (ساروخانی، جامعه‌شناسی ارتباطات جمعی، ۱۳۶۸: ۱۰۰-۹۵)

۲- برخی نیز از سوی دیگر دچار افراط شده‌اند و اظهار کرده‌اند که رسانه‌ها قدرت ناچیزی دارند و مخاطب رسانه فعال است و اوست که پیام‌ها را انتخاب می‌کند. (کازنو، ۱۳۶۴: ۱۰۵-۱۰۴)

۳- دیدگاه سوم دیدگاهی معتدل است. این دیدگاه اظهار می‌کند که رسانه‌ها قدرت مطلق دارند و نه مخاطبان رسانه

به‌طور مطلق دست به انتخاب و گزینش می‌زنند؛ بلکه اجمالاً رسانه‌ها و مخاطبان هریک تا حدودی بسته به شرایط، اثرگذار و اثرپذیرند.

نگاه هستی‌شناسانه به جهان نیز همین قول را تایید می‌کند. هستی سیستم‌گونه است و اجزای این سیستم از وجهی بر دیگر اجزاء اثر می‌گذارند و از وجهی از دیگر اجزاء اثر می‌پذیرند و رابطه نظام هستی خطی نیست، بلکه دوری است. (ابن عربی، ۱۳۷۰: ۸۱؛ و ابن عربی، ۱۳۲۹ ق: ج ۴: ۲۸۰)

رسانه‌ها چهار کارکرد اصلی دارند:

۱- کارکرد ارشادی ۲- آموزشی ۳- اطلاع‌رسانی ۴- سرگرمی.

بنابراین، رسانه به‌عنوان دانشگاهی عمومی که می‌تواند تا حدودی در رشد اخلاقی افراد جامعه اثرگذار باشد وظیفه دارد که آموزه‌های اخلاقی را به شیوه‌ای به مخاطبان عرضه کند که تاثیرگذاری مطلوبی داشته باشد.

پیامبر (ص) نیز در گفتار خویش به طور صریح، غایت بعثت خود را تکمیل مکارم اخلاقی می‌شمارد و می‌فرماید: من برای تکمیل مکارم اخلاقی مبعوث شدم. (قمی، بی‌تا، ج ۱: ۴۱۰)

همان‌گونه که می‌دانیم، رادیو به‌عنوان یک رسانه در دسترس و فراگیر وظیفه خطیری در فرهنگ‌سازی و ارتقای سطح اخلاقی افراد جامعه دارد اما نکته مهم اینجاست که برای اینکه در این امر خطیر موفق باشیم، ضرورت دارد که دریابیم که راهکارها و شیوه‌هایی که سبب می‌شود آموزه‌های اخلاقی که از رادیو عرضه می‌شود اثربخشی مطلوب‌تری داشته باشد کدام است؟ البته، بدیهی است که ضرورت دارد که قابلیت‌ها و ویژگی‌های رادیو نیز برای یافتن این راهکارها و شیوه‌ها مدنظر قرار گیرد.

این مقاله با مدنظر قراردادن قابلیت‌ها و ویژگی‌های رادیو و با نگاه به آیات و روایات، در پی یافتن راهکارها و شیوه‌هایی است که به کارگیری آن‌ها

سبب می‌شود تعالیم اخلاقی که از رادیو به مخاطبان عرضه می‌شود اثربخشی مطلوب‌تری داشته باشد.

ویژگی‌های رسانه رادیو

درباره ویژگی‌های رسانه رادیو سخنان گوناگونی بیان شده است که در اینجا فقط به ذکر مواردی که مورد تایید اغلب متخصصان است می‌پردازیم:

۱- دسترسی به رادیو و بهره‌مند شدن از آن به مراتب ساده‌تر از تلویزیون و ساده‌تر از وسائل ارتباط جمعی مکتوب است. (معمدنژاد، ۱۳۸۵: ۱۹۰) رادیو با توجه به کارآمدی و قابلیت‌های آن، بسیار ارزان‌تر و قابل دسترس‌تر از دیگر رسانه‌هاست.

۲- رادیو احاطه‌کننده است؛ بدین معنا که هرچند توجه زیادی از شنونده نمی‌خواهد، اما چنان فضا را احاطه می‌کند، که هیچ رسانه دیداری به پایش نمی‌رسد. به بیان دیگر، گوش انسان سرپوش ندارد و شنونده نمی‌تواند صدای یک رادیو روشن را نشنود اما شخص می‌تواند به تلویزیونی که روشن است نگاه نکند. نتیجه آن است که آن‌گونه که امکان "کانالیزه کردن تماشا" وجود دارد، در صدا چنین امکانی نیست. مراد از کانالیزه کردن، احساسی است که می‌توان تمامی آن چیزهایی را که در گرداگرد جزئیات دیداری وجود دارند، بست و بر روی اجزاء ضروری در روی صحنه تمرکز کرد، همان کاری که در رادیو نمی‌شود انجام داد؛ زیرا شنونده رادیو نمی‌تواند مانند بیننده تلویزیون، پخش‌های ناخواسته را محو کند و یا مانند خواننده روزنامه، تنها روی کلمات خاص متمرکز شود. (فارکند، ۱۳۸۱: ۵۴)

۳- رادیو تخیل برانگیز است. رادیو چون نیاز کمی به توجه مستقیم دارد و از نظر آزادگذاردن تصورات مخاطب باز است، به‌عنوان زمینه‌ای برای پرورش دهنده‌گی رؤیای بیداری و خیال‌پردازی فرد، تلقی می‌شود. (فارکند، ۱۳۸۱: ۵۵) البته باید در نظر داشت تخیلی که شنونده رادیو

خیال‌انگیز بودن
رادیو و تفسیر و
تاویل‌پذیری آن یک
تیغ دو لبه است
یعنی از یک سو
خلاقیت ذهن انسان
را برمی‌انگیزد
و سبب رشد و
شکوفایی می‌شود
و از سوی دیگر
می‌تواند انسان
را دچار توهم و
سوءبرداشت کند.

دیگر و هنگام کار کردن یا غذا خوردن یا رانندگی و... نیز می‌تواند از برنامه‌های رادیویی استفاده کند. البته، این امر هم نقطه قوت رادیو محسوب می‌شود و هم نقطه ضعف آن؛ به این معنا که در برخی شرایط امکان استفاده از تلویزیون وجود ندارد رادیو قابل استفاده است و این نقطه قوت رادیو است و این قضیه که انسان همراه کار به رادیو گوش می‌دهد طبعاً از تمرکز انسان به رادیو می‌کاهد و با دقت نمی‌تواند به رادیو گوش دهد نقطه ضعف رادیو محسوب می‌شود.

۶- رادیو یک رسانه شنیداری است بدین معنا که نمی‌شود، پیام‌های آن را دید و پیام‌های آن، تنها شامل صدا و سکوت است. (کراسیل، ۱۳۸۱: ۱) از این رو، در رادیو باید از قابلیت‌های کلام و موسیقی برای انتقال پیام بهره جست. رادیو به علت شنیداری بودن، حالت انس و رفاقتی را با انسان برقرار می‌سازد که این فرآیند در رسانه‌های نوشتاری نیز اغلب پدید نمی‌آید. انسان برای صدایی که می‌شنود، بهترین حالت‌ها و شرایطی را که خود می‌پسندد، تصور می‌کند. بنابراین، مخاطب می‌تواند بهترین ارتباط ممکن با رسانه را با رادیو برقرار سازد. این ارتباط صمیمی و عاطفی با رادیو، گاه به اندازه‌ای می‌رسد که عده‌ای از مخاطبان، از این رسانه به‌عنوان آرامش قبل از خواب خود استفاده می‌کنند.

راهکارها و شیوه‌های اثربخشی
مطلوب‌تر در امور اخلاقی

**آگاهی‌دادن به فرد و تلاش برای
تغییر نگرش**

یکی از روش‌های مهم در ترویج امور اخلاقی این است که تلاش کنیم از راه آگاهی‌دادن، نگرش مخاطب تغییر کند. اگر نگرش مخاطب تغییر کند، رفتار او نیز تغییر خواهد کرد؛ و در این صورت، او با میل و اختیار خود آن کار زشت را ترک می‌کند، یا فلان کار خوب را انجام می‌دهد.

مردی نزد امام حسین (ع) رفت، و

امکان آن را می‌یابد، فراتر از تخیل ادراکی برای درک پیام رادیو و پرکردن خلأهای موجود در پیام است و رادیو تخیل انتزاعی را نیز برمی‌انگیزد مخاطب رادیو، می‌تواند با تخیل خود، به تصویرگری آنچه می‌شنود بپردازد. (کازنو، ۱۳۶۴: ۴۷)

بر این اساس که رادیو تخیل‌برانگیز است یکی از ویژگی‌های رادیو، تفسیرپذیری است. تفسیرپذیری رادیو بدین معناست که مخاطبان رادیو، بعد از دریافت هر نوع اطلاعات، باید تفسیر آن را در ذهن خود مجسم کنند. به طور مثال، اگر خبری درباره یک حادثه رانندگی پخش شود، مخاطبان، چگونگی وقوع آن را برحسب دریافتی که از خبر پخش شده دارند، تصویر و تفسیر می‌کنند. به این ترتیب، به تعداد مخاطبان رادیو باید تصاویر و تفاسیر متعددی از یک خبر وجود داشته باشد. (خجسته، ۱۳۸۴: ۶-۵)

خیال‌انگیزبودن رادیو و تفسیر و تاویل‌پذیری آن یک تیغ دو لبه است یعنی از یک سو خلاقیت ذهن انسان را برمی‌انگیزد و سبب رشد و شکوفایی می‌شود و از سوی دیگر می‌تواند انسان را دچار توهم و سوءبرداشت کند. البته، همه چیز در هستی به یک معنا تیغ دولبه است و هیچ چیزی نیست که در هستی خالی از عوارض باشد.

۴- رادیو از نظر سرعت انتشار و مداومت آن و گستره انتشار آن، در ردیف رسانه‌های طراز اول است. انتقال سریع آموزش و پیام به مخاطبان یکی از نقاط قوت رادیوست.

رادیو همانند تلویزیون امکان برقراری رابطه مستقیم شنوندگان با وقایع و حوادث را در همان زمان وقوع، فراهم می‌آورد با این تفاوت که رادیو هرچند تصویر مستقیم ارائه نمی‌دهد اما دستیابی به آن از تلویزیون آسان‌تر است.

۵- رادیو، نیاز به توجه مستقیم ندارد و توجه زیادی را از مخاطب طلب نمی‌کند و انسان، ضمن فعالیت‌های

گفت: من شخصی گنهکارم و نمی‌توانم خود را از معصیت نگاهدارم، مرا نصیحتی کنید تا شاید موفق شوم که گناه نکنم. امام حسین (ع) فرمودند: پنج کار را انجام بده، سپس هر گناهی می‌خواهی انجام بده: اول اینکه، روزی خدا را نخور، و سپس هر کاری می‌خواهی انجام بده. دوم اینکه، از جایی که متعلق به خداوند است و تحت سلطه اوست خارج شو و سپس هر کاری می‌خواهی انجام بده. سوم اینکه، جایی را پیدا کن که خدا تو را نبیند و سپس هر کاری می‌خواهی انجام بده. چهارم اینکه، اگر می‌توانی فرشته‌ای را که برای قبض روح تو می‌آید از خودت دور کنی، هر گناهی می‌خواهی انجام بده. پنجم اینکه، اگر می‌توانی هنگامی که فرشته‌ای دوزخ می‌خواهد تو را به دوزخ ببرد وارد دوزخ نشوی، هر گناهی می‌خواهی انجام بده. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۵: ۱۲۶)

اگر امام حسین (ع) این گونه با مخاطب سخن گفته است برای این است که با این سخنان می‌خواست مخاطب را به فکر فرو برد و نگرش او را تغییر دهد. امام حسین (ع) به خوبی آگاه بودند که تغییر رفتار فقط در سایه تغییر نگرش میسر است و اگر نگرش فرد تغییر نکند، امر و نهی کردن به مخاطب تاثیری در رفتار او ندارد و در رفتار او تغییری حاصل نخواهد شد.

بنابراین، شایسته است که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیو تلاش کنند که برای ارتقای سطح اخلاقی مخاطبان با آگاهی‌بخشی و تغییر دادن نگرش ایشان به مقصود خود نائل شوند، زیرا بدون تغییر نگرش امکان تغییر رفتار وجود ندارد. نویسندگان برنامه‌های رادیویی اگر بخواهند در امور اخلاقی قلم بزنند و نوشته‌های آن‌ها اثرگذار باشد ضرورت دارد که به جای تمرکز بر روی معلول‌ها به ریشه‌ها و علت‌ها توجه کنند و بکوشند که به علاج ریشه‌ها پردازند. در اموری که سبب رعایت‌نکردن اموری

مخاطب به صداقت و رفتار

رسانه و دست‌اندرکاران آن

نظر می‌افکند و به تدریج

به رسانه و دست‌اندرکاران

آن اعتماد می‌کند. اعتماد

به رسانه در طی یک روز

حاصل نمی‌شود. پس

رسانه باید در این امر

سرمایه‌گذاری کند تا در طی

زمان ثمره صداقت و رفتار

صادقانه خود را ببیند.

اخلاقی جهل و نگرش نادرست است باید بکوشند که آگاهی به مخاطب ببخشند و نگرش مخاطب را اصلاح کنند. در ترساندن مخاطب از گناه نباید افراط شود زیرا هر کس کم و بیش دچار لغزش‌هایی شده است و ترس از گناه اگر در فرد بیش از حد شود سبب می‌شود که فرد از رحمت الهی ناامید شود و انگیزه کافی برای اصلاح را نداشته باشد. اگر به مخاطب این نگرش القاء شود که رحمت الهی بر غضب او پیشی گرفته است و بسیاری از افراد غافل و گنهکار در طول

تاریخ موفقی به توبه شده، بلکه پس از توبه از اولیای خدا شده‌اند، در این صورت مخاطب با این نگرش تازه انگیزه بیشتر و بهتری پیدا می‌کند که اخلاق و رفتار خود را اصلاح کند.

اثبات خیرخواهی خود به مخاطب

یکی از اموری که در تعلیم آموزه‌های اخلاقی بسیار اثرگذار است این است که آن کس که عهده‌دار تربیت کردن دیگری است خیرخواهی خود را به کسی که تربیت می‌شود به اثبات برساند؛ یعنی تربیت شونده به این باور برسد که مربی خیرخواه اوست. در این صورت است که آموزه‌های تربیتی مربی اثرگذار خواهد بود.

در مورد اهمیت خیرخواهی پیامبر اسلام (ص) می‌فرمایند: جوهره دین خیرخواهی است. (پاینده، ۱۳۷۶: ۴۹۶) امام علی (ع) در مورد آثار خیرخواهی، می‌فرمایند: خیرخواهی محبت ایجاد می‌کند. (خوانساری، ۱۳۶۶: ۱۶۱) یعنی خیرخواهی هم سبب می‌شود که ما دیگران را دوست بداریم، و هم سبب می‌شود که دیگران ما را دوست بدارند؛ و وقتی چنین باشد، اثرگذاری و اثرپذیری در تعلیم و تربیت بیشتر خواهد بود.

بنابراین، شایسته است که دست‌اندرکاران و مدیران برنامه‌ساز رادیویی به گونه‌ای رفتار کنند که مخاطبان به خیرخواهی و صداقت آن‌ها باور پیدا کنند. فراموش نکنیم که اثبات خیرخواهی و جلب اعتماد مخاطب چیزی نیست که با شعار دادن و ادعا کردن حاصل شود. مخاطب به صداقت و رفتار رسانه و دست‌اندرکاران آن نظر می‌افکند و به تدریج به رسانه و دست‌اندرکاران آن اعتماد می‌کند. اعتماد به رسانه در طی یک روز حاصل نمی‌شود. پس رسانه باید در این امر سرمایه‌گذاری کند تا در طی زمان ثمره صداقت و رفتار صادقانه خود را ببیند. این را نیز فراموش نکنیم که اگر مخاطب به هر دلیل، به رسانه و دست‌اندرکاران آن بی‌اعتماد شود هر چند

جلب اعتماد دوباره غیرممکن نیست، اما نیاز به تلاش و زمان فراوانی دارد که اعتماد مجدد مخاطب جلب شود. بنابراین رادیو و دست‌اندرکاران آن باید تمام تلاش خود را برای جلب اعتماد مخاطب به عمل آورند؛ و البته، جز با مشاهده صداقت در گفتار و کردار این اعتماد حاصل نمی‌گردد.

ارائه‌کردن مصداق و الگو

یکی از راهکارهای مهم و مؤثر در امور تربیتی ارائه‌دادن مصداق و الگوست. این روش سبب می‌شود که تعالیم اخلاقی در مخاطب بیشتر و بهتر اثرگذار باشد.

قرآن کریم با معرفی نمونه‌هایی در امور مختلف، مخاطبان را تربیت می‌کند و افرادی را به عنوان اسوه و الگو مطرح می‌سازد. **قرآن کریم** در آیه ۱۱ از سوره "تحریم" زن فرعون را به‌عنوان زنی باایمان و درستکار برای اهل ایمان معرفی می‌کند. در عفت و پاکدامنی، حضرت یوسف(ع) را مثال می‌زند و در صبر حضرت ایوب(ع) را به‌عنوان الگو معرفی می‌کند و حضرت سلیمان(ع) و حضرت یوسف(ع) را به‌عنوان کسانی معرفی می‌کند که دنیا آنان را غافل نکرد و...

رادیو نیز به‌عنوان رسانه‌ای که یکی از ارکان اصلی آن کلام است، نباید به کلی‌گویی اکتفا کند؛ زیرا پیام‌ها و آموزه‌های اخلاقی با اشاره به مصداق و الگوها برای مخاطبان اثربخش‌تر خواهد بود. انسان موجودی است که همواره به مصداق و الگوها نیاز دارد تا مفاهیم ذهنی را به‌صورت عینی دریابد. امور اخلاقی نیز از این امر مستثنا نیست. بنابراین، ضرورت دارد که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی در مباحث مختلف اخلاقی تربیتی، الگوها و مصداق عینی مناسب را به مخاطبان خود معرفی کنند. به‌عنوان مثال، معرفی افرادی که پس از سال‌ها غفلت، موفق به توبه شده‌اند و مدارج والای کمال را طی کرده‌اند در مخاطبان تاثیر مثبت فراوانی خواهد داشت.

ارتباط صمیمی و نزدیک با مخاطب
یکی از شیوه‌های مهم و مؤثر در امور اخلاقی این است که پیام‌دهنده با مخاطبان خود ارتباط صمیمی با برقرار کند و سپس در موقعیت مناسب، پیام تربیتی خود را به مخاطب منتقل کند. این شیوه سبب می‌شود که اثرگذاری پیام در مخاطب بیشتر شود.

امام علی(ع) فرمود: فرزندانم، دل‌ها به سبب محبت، به یکدیگر نزدیک می‌شوند و با هم رازگویی می‌کنند. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۶۶: ۲۴۰)

بر این اساس، کسی که پیام‌های اخلاقی می‌دهد و به تربیت دیگران می‌پردازد لازم است که ابتدا با مخاطب

رادیو نیز به‌عنوان

رسانه‌ای که یکی از ارکان

اصلی آن کلام است، نباید

به کلی‌گویی اکتفا کند؛ زیرا

پیام‌ها و آموزه‌های اخلاقی

با اشاره به مصداق و

الگوها برای مخاطبان

اثربخش‌تر خواهد بود.

خود ارتباطی صمیمی برقرار کند و سپس پیام اخلاقی خود را عرضه کند. برنامه‌های اخلاقی رادیویی نیز وقتی به موفقیت دست می‌یابند که ابتدا با مخاطب ارتباطی صمیمی برقرار کنند و آن برنامه محبوب مخاطب باشد و جذابیت کافی برای مخاطب داشته باشد. شنیدن دیدگاه‌های شنوندگان در امور اخلاقی و پخش صدای آن‌ها یکی از اموری است که سبب می‌شود مخاطب بهتر و بیشتر با آن برنامه ارتباط برقرار

کند و دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی شایسته است که از این روش به‌خوبی بهره ببرند.

استفاده از ابزارهای مناسب

استفاده از ابزارهای مناسب یکی از اموری است که سبب می‌شود که تاثیرگذاری در امور تربیتی بیشتر شود. استفاده از ابزارهای مناسب علاوه بر اینکه به بهتر فهمیدن کمک می‌کند، با ایجاد تنوع و جذابیت، امر آموزش و تربیت را آسان می‌کند. رادیو با بهره‌مندی از صداهای خوش گویندگان و با بهره‌گیری از موسیقی‌های تاثیرگذار می‌تواند زمینه مناسبی را برای انتقال پیام‌ها و آموزه‌های اخلاقی فراهم سازد.

امام رضا (ع) از پیامبر اسلام در مورد تاثیر صدای خوش و ضرورت بهره‌گیری از آن در انتقال پیام‌های اخلاقی و تربیتی فرموده‌اند: **قرآن** را با صدای نیکوی خویش زینت دهید، زیرا که صدای نیکو بر زیبایی **قرآن** می‌افزاید (حاکم نیشابوری، بی‌تا، ج: ۱: ۵۷۵)

شایسته است که دست‌اندرکاران برنامه‌سازان رادیو برای انتقال بهتر پیام‌های اخلاقی خود از ابزارهای مناسبی که در اختیار دارند به بهترین وجه بهره ببرند. برخی از مجری‌ها صدای بسیار تاثیرگذاری برای برنامه‌های اخلاقی دارند. برخی موسیقی‌ها نیز بسیار معنوی و تاثیرگذارند. به‌عنوان مثال، موسیقی فیلم **محمد رسول‌الله** یکی از عواملی بود که تاثیرگذاری آن فیلم را چند برابر کرد. از این رو، در برنامه‌های رادیویی نیز باید برای برنامه‌های اخلاقی موسیقی‌های تاثیرگذار ساخته شود یا انتخاب گردد.

برانگیختن احساسات و عواطف

در انسان قوه عواطف و احساسات وجود دارد. از این ویژگی انسان یک تیغ دولبه است که در جهت خیر و شر می‌توان از آن بهره جست. یکی از کارکردهای مثبت قوه عواطف و احساسات امور تربیتی و اخلاقی است. **قرآن کریم** به شایستگی از تحریک احساسات و عواطف مخاطب

در آموزه‌های اخلاقی و تربیتی بهره جسته است.

به عنوان مثال، در **قرآن کریم** برای اینکه مردم از غیبت کردن پرهیز کنند از تحریک احساسات استفاده کرده و غیبت کردن را همانند خوردن گوشت برادر مرده می‌شمارد. در آیه ۱۲ از سوره "حجرات" می‌خوانیم:

"بعضی از شما غیبت بعضی دیگر نکند، کدام یک از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده‌اش را بخورد، هرگز خوشایند شما نیست، [پس] از خدا بترسید که خدا توبه‌پذیر مهربان است."

امام صادق (ع) به یکی از یاران خود به نام "ابراهیم بن مهزم" که با مادر خود بر سر موضوعی با تندى سخن گفته بود و بدرفتاری کرده بود، فرمود:

ای ابو مهزم، دیشب چرا با مادرت تندى کردی؟ مگر نمی‌دانی شکم او محل آرامش و سکونت تو بوده است و در دامن مهرش قرار گرفته‌ای و از شیرش پرورش یافته‌ای؟ هرگز با مادرت بدرفتاری مکن. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۴۷: ۲۷) همان‌طور که مشهود است، امام صادق (ع) برای اصلاح رفتار او از روش تحریک احساسات و عواطف استفاده کردند.

دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی نیز با توجه به قابلیت‌ها و ویژگی‌های رادیو به‌خوبی می‌توانند در امور تربیتی و اخلاقی از تحریک عواطف استفاده کنند.

به‌کارگیری حکایت و داستان

یکی از شیوه‌های مناسب برای اینکه تعالیم اخلاقی و تربیتی از اثربخشی شایسته‌ای برخوردار باشند استفاده از حکایت و داستان است. در **قرآن کریم** نیز برای بیان نکته‌های تربیتی از حکایت‌ها بسیار استفاده شده است. پیامبر (ص) و پیشوایان دینی نیز از حکایت در تعلیم و تربیت خود بسیار بهره می‌بردند.

"سلیمان دیلمی"، یکی از اصحاب امام صادق (ع)، گفته است: به امام صادق (ع) عرض کردم: فلانی در عبادت و دیانت و فضیلت چنین و چنان است. امام فرمود:

عقلش چگونه است؟ گفتم: نمی‌دانم. فرمود: پاداش به اندازه عقل است. آنگاه آن جناب در ادامه سخن خود فرمودند:

مردی از بنی اسرائیل در یکی از جزایر دریا که سبز و خرم و پر آب و درخت بود، خدا را عبادت می‌کرد. یکی از فرشتگان از آنجا گذشت و عرض کرد: پروردگارا، میزان پاداش این بنده‌ات را به من نشان بده. خداوند به او نشان داد و او آن مقدار

را کوچک شمرد. خدا به او وحی کرد: همراه او باش. پس آن فرشته به صورت انسانی نزد او آمد. عابد گفت: تو کیستی؟ گفت: من مردی عابدم چون از مقام و عبادت تو در این مکان آگاه شدم نزد تو

آمدم تا با تو عبادت خدا کنم. پس فرشته آن روز را با او بود؛ چون صبح شد به او گفت: جای پاکیزه‌ای داری و برای عبادت خوب است. عابد گفت: اینجا یک عیب دارد. فرشته گفت: چه عیبی؟

عابد گفت: خدای ما چهارپایی ندارد، اگر او خری می‌داشت، در اینجا می‌چراندیمش؛ زیرا این علف‌ها بی‌استفاده می‌ماند و از بین می‌رود. فرشته گفت: پروردگار که خر ندارد. عابد گفت: اگر خری داشت، این علف‌ها تباہ نمی‌شد. خدا به فرشته وحی کرد: او را به اندازه عقلش پاداش می‌دهم. (کلینی، بی‌تا، ج ۱: ۱۲)

رادیو به‌عنوان رسانه‌ای که کلام در آن رکن اساسی است به‌خوبی می‌تواند از این راه کار در ترویج امور اخلاقی استفاده کند.

بیان نکته‌ها در موقعیت‌های مناسب و اثرگذار

بهترین نکته‌ها اگر در موقعیت نامناسب بیان شود نه تنها مفید نخواهد بود، بلکه گاهی نتیجه معکوس خواهد داشت. برعکس، بیان نکته‌های مهم در موقعیت‌های مناسب علاوه بر اینکه اثرگذار خواهد بود، سبب خواهد شد که آن نکته بهتر در خاطر مخاطب بماند. پیامبر (ص) و امامان نیز این امر را در نظر داشته‌اند و سخنان تربیتی خود را در

موقعیت‌های مناسب بیان کرده‌اند.

در منابع آمده است روزی پیامبر (ص) از جایی می‌گذشتند که با عده‌ای روبه‌رو شدند که مشغول زورآزمایی بودند و سنگ بزرگی را از روی زمین بلند می‌کردند و تماشاگران با مشاهده‌ی زور و قوت ورزشکار، او را تحسین و تشویق می‌کردند. پیامبر (ص) پرسید: چکار می‌کنید؟

گفتند: با بلند کردن این سنگ قوی‌ترین فرد میان خودمان را می‌شناسیم. پیامبر (ص) فرمود: آیا به شما اطلاع بدهم که قوی‌ترین فرد شما کیست؟ گفتند:

آری، یا رسول الله. گفتند: قدرتمندترین و قوی‌ترین شما کسی است که هرگاه خوشحال شود، خوشحالی وی، او را به گناه و اعمال ناشایست نکشاند؛ و هرگاه خشمگین شود، خشم وی او را از سخن حق خارج نکند و هرگاه به قدرت دست یابد، به کاری که حق نیست اقدام نکند. (ابن‌بابویه قمی، ۱۳۶۱، ۳۶۶)

همان‌طور که در این ماجرا ملاحظه کردیم، پیامبر (ص) با مشاهده‌ی زورآزمایی افراد، موقعیت را مناسب دیدند تا به بیان نکته‌های تربیتی بپردازند. بنابراین، ضرورت دارد که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی نیز نکته‌های تربیتی را در موقعیت‌های مناسب و اثرگذار بیان کنند و از بیان نکته‌های تربیتی در موقعیت‌های نامناسب جداً پرهیز کنند. به‌عنوان مثال، شبکه‌ای که متولی پخش زنده فوتبال است که طرفداران فراوانی دارد نباید به هنگام فرا رسیدن وقت اذان، به پخش تعالیم دینی که مستحب است بپردازد زیرا بیان آموزه‌های دینی در این‌گونه موقعیت‌ها که طرفداران آن سخت منتظر شنیدن گزارش فوتبال و امثال آن‌اند جز نتیجه معکوس حاصلی نخواهد داشت.

بیدار کردن فطرت و وجدان اخلاقی

افراد سرشت ما به گونه‌ای است که به امور

توجه کنند و تلاش کنند بدون تعصب و بدون پیش‌داوری به مسائل و قضایا بنگرند. گرچه کنار گذاشتن همه پیش‌فرض‌ها کاری بسیار دشوار و نزدیک به غیرممکن است، اما بنا به قاعده "المیسور" باید هرکس در حد وسع و توانایی خود بکوشد. پیامبر(ص) فرموده است: "لا یتراک المیسور بالمسعود" (ابن ابی‌جمهور احسائی، ۱۴۰۵ ق، ج ۴: ۵۸) یعنی کاری که میسر و مقدور است شایسته نیست به سبب کاری که نامیسراست رها شود.

از آنجا که رادیو رسانه‌های شنیداری و صمیمی است شایسته است دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی نیز مخاطبان خود را به تبعیت از فطرت خود دعوت کنند تا از این راه در انتقال

آموزه‌های اخلاقی خود به موفقیت نائل شوند.

تداعی معانی

تداعی معانی در امر تعلیم و تربیت نقش بسیار مهمی دارد. انسان‌ها بسیاری از چیزها را از راه تداعی معانی می‌آموزند. تداعی یعنی یادآوری و همخوانی و همبستگی که عبارت است از: زنده کردن و حاضر ساختن آموخته‌ها و رویدادهای گذشته در ذهن، که در درجه نخست با حواس ارتباط دارد. روش همخوانی اندیشه‌ها در ایجاد صورت‌های ذهنی و یادآوری آموخته‌های پیشین دارای اثر فراوانی است. (پارسا، ۱۳۷۲: ۱۹۳)

فطری تمایل دارد و برای آن ارزش قائل است؛ و اگر گاهی از امور فطری کناره‌گیری می‌کنیم، یا از آن‌روست که هوای نفس بر ما غالب می‌شود و یا اینکه امور مختلف سبب می‌شود که از وجدان و فطرت خود غافل شویم. پیامبر اسلام(ص) فرمود: هر فرزندی با فطرت زاده می‌شود تا اینکه پدر و مادرش او را یهودی یا مسیحی می‌کنند. (قمی: ۳۷۳) فطرت چیست؟ همان‌طور که ابن‌فارس در **معجم مقاییس اللغة** گفته است: فطرت در لغت، به معنای "خلقت" است. (ابن‌فارس، ۱۴۰۴ ق: ۵۱۰) فطرت در اصطلاح، به همان آفرینشی گفته می‌شود که فرد بر آن سرشته شده است. اگر روی این فطرت با آموزش‌های غلط و خرافات پوشانده نشود، شخص بر فطرت خویش

**مهم‌ترین تاثیر یک تبلیغ
نسبتاً زیرکانه اخلاقی ممکن
است متکی بر توانایی آن
در ایجاد تداعی‌های درست
بصری یا احساسی برای
چیزی باشد.**

خواهد بود و از خرافاتی که جامعه به او تعلیم می‌دهد دور خواهد ماند و از فطرت خود به راهی دیگر انحراف نخواهد یافت. یکی از راهکارهای مؤثر در امور تربیتی توجه‌دادن افراد به فطرت خودشان است. افراد عقاید خرافی را به تدریج از خانواده و اجتماع می‌آموزند و به تدریج، افکار خرافی در آن‌ها تثبیت می‌شود و آن‌ها چنان به این افکار باور پیدا می‌کنند که این افکار خرافی در نظرشان بدیهی جلوه‌گر می‌شود. یک مربی آگاه و دانا همواره مخاطبان خود را به امور فطری فرا می‌خواند و به شاگردان خود یادآور می‌شود که همواره به ندای فطرت خود

مهم‌ترین تاثیر یک تبلیغ نسبتاً زیرکانه اخلاقی ممکن است متکی بر توانایی آن در ایجاد تداعی‌های درست بصری یا احساسی برای چیزی باشد. (ساترلند، ۱۳۸۷: ۴۸)

دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی نیز می‌توانند در امر تعلیم و تربیت و امور اخلاقی از روش تداعی معانی بسیار بهره‌برداری کنند. نویسندگان رادیو در برنامه‌های اخلاقی می‌توانند مخاطبان خود را به تجربه‌های اخلاقی ایشان ارجاع دهند و از این طریق سبب تجدیدشدن خاطرات معنوی در مخاطب شوند تا مخاطب طعم شیرین رفتارهای اخلاقی خود را از طریق تداعی دوباره بچشد و این امر سبب گردد که دوباره به انجام این‌گونه رفتارها تمایل پیدا کند.

تذکر غیرمستقیم

یکی از شیوه‌های شایسته در تعلیم امور اخلاقی تذکر غیرمستقیم است. اسلام به شخصیت و آبروی افراد اهمیت خاصی قائل است و بسیار سفارش می‌کند که با افراد باید به‌گونه‌ای رفتار شود که تحقیر نشوند. پیامبر اسلام (ص) فرمود: نباید کسی از مسلمانان را کوچک شماری، زیرا کوچک آن‌ها نزد خدا بزرگ است. (ورام بن ابی فراس، ۱۳۷۵ق، ج ۱: ۳۱) بر همین اساس، اسلام در مورد امر به معروف و نهی از منکر تصریح می‌کند که اگر امر به معروف به شیوه غیرمستقیم مؤثر باشد کسی حق ندارد که به‌طور صریح و مستقیم، امر به معروف و نهی از منکر کند. (حلی، ۱۴۰۳ق، ج ۱: ۲۵۹؛ و شمس‌الدین مکی، ۱۳۶۸: ۹۰)

سیره پیامبر (ص) و امامان (ع) نیز همین‌گونه بود. در سیره پیامبر (ص) نقل شده است که در حضور او هرگاه کسی سخنی ناروا می‌گفت، یا رفتاری ناشایست انجام می‌داد، آثار ناراحتی در سیمای ایشان نمایان می‌شد و او را به‌طور غیرمستقیم متوجه اشتباهش می‌کردند، مگر جایی که چاره‌ای جز تذکر لفظی نبود. (طبرسی، ۱۳۹۲ق: ۱۹)

شنایسته است که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیو نیز برای اینکه آموزه‌ها و پیام‌های آن‌ها تاثیر بیشتری داشته باشد تا حد امکان از شیوه آموزش غیرمستقیم استفاده کنند و از امر و نهی‌های مستقیم که گاهی توأم با تحقیر فرد و خردشدن شخصیت مخاطب است پرهیز کنند.

کردید؟ اصحاب گفتند: آری. پیامبر (ص) فرمود: سوگند به خدایی که مرا به حق مبعوث گردانیده است، خداوند از این مادر به بندگانش مهربان‌تر است. (سجستانی، ۱۴۰۱ق، ج ۲: ۵۵)

همان‌طور که در این روایت خواندیم، پیامبر (ص) با مشاهده محبت مادر پرنده‌ها به جوجه‌هایش، موقعیت را مناسب دید تا به مهربانی خداوند اشاره کند و از راه تداعی معانی محبت شدید خداوند را به بندگانش بفهماند.

بنابراین، تداعی معانی از ابزارهای کارآمدی است که متخصصان در امر تبلیغات نیز از آن به‌خوبی بهره می‌برند.

تداعی ممکن است آزادانه بوده یا القایی باشد. در نوع اول، شخص بدون محرک، تداعی‌های خود را گسترش می‌دهد. در نوع دوم، کلمات به شخص داده می‌شود و او بلافاصله با اولین تداعی که به ذهنش خطور می‌کند پاسخ می‌دهد. (پورافکاری ۱۳۷۳: ۱۲۳-۱۲۰)

پیامبر (ص) و پیشوایان دینی (ع) نیز روش تداعی معانی بسیار استفاده می‌کردند. مردی نزد پیامبر (ص) آمد در حالی که در دستش چیزی بود که با پارچه پوشیده شده بود. وقتی پارچه را کنار زد معلوم شد که جوجه پرندگانی کوچک‌اند که همراهشان مادرشان است. پیامبر (ص) ماجرا را جویا شد. آن مرد پاسخ داد: از کنار درختانی عبور می‌کردم که لانه‌های پرندگان بر روی آن‌ها قرار داشت. من هم جوجه‌های یک لانه را برداشتم، اما ناگهان مادر جوجه‌ها آمد و دور سرم چرخید، من هم جوجه‌ها را نشانش دادم و او خود را به آنان چسباند. من نیز مادر جوجه‌ها را همراه جوجه‌ها در این پارچه پیچیدم.

پیامبر (ص) به آن مرد گفت که جوجه‌ها را بر زمین بگذارد. آن مرد چنین کرد. باز مادر جوجه‌ها نپرید و از جوجه‌ها جدا نشد و همراهشان ماند. اصحاب از عطفوت مادر این جوجه‌ها در شگفت شدند. پیامبر (ص) فرمود: آیا از مهر و عطفوت این مادر به جوجه‌هایش تعجب

شایسته است که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیو نیز برای اینکه آموزه‌ها و پیام‌های آن‌ها تاثیر بیشتری داشته باشد تا حد امکان از شیوه آموزش غیرمستقیم استفاده کنند و از امور نپه‌های مستقیم که گاهی توأم با تحقیر فرد و خردشدن شخصیت مخاطب است پرهیز کنند.

تربیت تدریجی

انسان‌ها به‌گونه‌ای آفریده شده‌اند که قدرت فهم و درک آن‌ها به تدریج رشد پیدا می‌کند و به تدریج مهارت‌ها و فضایل ایشان ارتقا می‌یابد. از این‌رو، توجه به این نکته ضروری است که تعلیم و تربیت باید به‌صورت تدریجی باشد؛ و در غیر این‌صورت، نتیجه مطلوبی حاصل نخواهد شد. یکی از دلایل نزول آیه‌های قرآن به‌صورت تدریجی نیز همین قضیه بود. در آیه ۱۰۶ از سوره "اسراء" می‌خوانیم: "و قراناً فرقناه لتقراه علی الناس علی مکث" یعنی قرآن را جزء به جزء بر تو فرستادیم که به تدریج بر مردم بخوانی. اگر انسان به کار ناشایستی عادت کرده باشد و بخواهیم فضیلتی را جایگزین آن عادت ناشایست کنیم، گاهی با مشکل روبه‌رو می‌شویم؛ زیرا دست‌کشیدن از برخی عادت‌ها بسیار دشوار است، به‌ویژه اگر جایگزین مناسبی برای آن نیابیم. به‌طور کلی، ترک عادت کاری دشوار است و برای بسیاری از افراد ترک کردن عادت‌هایی که شخص به آن خو گرفته است به راحتی ممکن نیست. از این‌رو، در بسیاری از افراد ترک عادت نیاز به زمان دارد و تدریجی صورت می‌پذیرد. اسلام شیوه "تدریج" را راهکار مناسبی برای جایگزین کردن روشی نیکو به جای عادت‌های ناشایست می‌داند. اسلام در اصول عقاید، همچون توحید و مبارزه با بت‌پرستی، هرگز راه مدارا با مردم را در پیش نگرفت اما در احکام و فروع در مواردی که مدارا ضرورت داشت با مسلمانان مدارا کرد. حکم تحریم شراب که به تدریج بیان شد، خود نمونه و مصداق روشنی برای این روش است.

در میان بت‌پرستان شبه جزیره عربستان شراب‌خواری عادت‌ی دیرینه بود و زندگی آن‌ها با شراب‌خواری عجین شده بود، به‌گونه‌ای که ترک شراب‌خواری به یکباره برای بسیاری از ایشان بسیار دشوار بود و مردم از ترک آن به یکباره ابا داشتند. شراب‌خواری از اموری بود که اسلام به تدریج با آن مبارزه کرد و در طی چند مرحله، حکم تحریم شراب بیان شد. بنابراین، ضرورت دارد که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی نیز از راهکار تربیت تدریجی در امور تربیتی استفاده کنند و به یکباره تعالیم سخت و دشوار و تخصصی را به مخاطبان عام خود عرضه نکنند؛ به‌عنوان مثال، در برنامه‌هایی که برای عموم مخاطبان تهیه شده است نباید به یکباره به بیان آن دسته از امور دینی تخصصی پرداخت که در حد توان مخاطب نیست؛ زیرا ثمره‌اش جز فرار و دلزدگی از عموم تعالیم دینی و اخلاقی نخواهد بود.

تشویق کردن

یکی از راهکارهایی که در ترویج امور اخلاقی بسیار اثرگذار است تشویق کردن و هدیه‌دادن است. هدیه‌دادن و به‌طور کلی تشویق کردن از دو طریق بر فردی که مورد تشویق قرار گرفته است اثر می‌گذارد: ۱- سبب می‌شود که محبت نیکی‌کننده و هدیه‌دهنده و تشویق‌کننده در دل کسی که به او نیکی شده و مورد تشویق قرار گرفته است بیفتد. وقتی محبت او جلب شود و رابطه دوستی مناسبی میان آن دو برقرار گردد و یا رابطه دوستی که وجود داشت استحکام بیشتری پیدا کند، او بهتر سخنان هدیه‌دهنده و نیکی‌کننده را می‌پذیرد. پیامبر(ص) فرمود: دل‌ها به‌طور فطری، به جانب کسانی که به آن‌ها نیکی کرده‌اند متمایل‌اند و کسانی را که به آن‌ها بدی کرده‌اند دشمن می‌دارند. (ابن‌بابویه قمی، ۱۴۰۴ ق، ج ۴: ۴۱۹) ۲- از سوی دیگر نیکی کردن و هدیه‌دادن و تشویق سبب می‌شود، شخصی که مورد

تشویق قرار گرفته است انگیزه پیدا کند تا در مسیری که برای آن تشویق شده است حرکت کند. پیامبر اسلام(ص) نیز در آغاز رسالت خود، خویشان خود را جمع کرد و آن‌ها را اطعام کرد و سپس دعوت خود را آغاز کرد (طبری، ۱۳۷۸ ق، ج ۲: ۳۲۰؛ و ابن اسحاق، ۱۳۹۸ ق: ۵۴۱؛ و ابن اثیر، بی تا، ج ۲: ۱۶؛ و تفسیر الصافی، ۱۳۶۲ ش، ج ۲: ۲۲۷) اما اینکه جمعی از خویشان آن جناب به وی ایمان نیاوردند، این موضوع به سبب عوامل دیگری همانند تعصب به بت‌ها و همچنین در خطر دیدن منافع شخصی خود (درمورد برخی اشراف) و... بود.

لازم به ذکر است که پاداش‌دادن و نیکی کردن و تشویق کردن منحصر در امور مادی نیست و امور مادی و معنوی هر دو باید مورد توجه قرار گیرد، زیرا انسان دو بعد مادی و معنوی دارد.

بنابراین، ضرورت دارد که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز نیز در امور تربیتی از راهکار تشویق استفاده کنند و لازم است که اعطای جوایز در برنامه‌های اخلاقی و تربیتی بیش از پیش مدنظر برنامه‌سازان قرار گیرد.

تصویرسازی ذهنی

روش تصویرسازی یکی از روش‌های بسیار مفید و مؤثر در امر تعلیم و تربیت است که در چند دهه اخیر مورد بحث و گفت‌وگو و تاکید فراوان قرار گرفته است. تصویرسازی ذهنی در امر تعلیم و تربیت نیز بسیار مؤثر است و شایسته است که متصدیان امور تربیتی نیز از این شیوه بسیار بهره ببرند.

تصویرسازی ذهنی با بهره‌گیری از نیروی تخیل حاصل می‌شود. تخیل نیرویی است که اندیشه را به ترتیبی تازه و متفاوت گردم می‌آورد. تخیل هدفمند و مثبت ابزاری قدرتمند در دست شما است. تخیل و تصویرسازی ذهنی کاربردها و فواید متعددی دارد که از آن میان می‌توان به افزایش تمرکز، تقویت حافظه، ایجاد آرامش، تقویت اراده

و اعتماد به نفس و موفقیت در امور مادی و معنوی اشاره کرد.

اگر به آیات و روایات دقت کنیم، ردپایی از این روش را در قرآن و روایات پیدا می‌کنیم، هرچند با این نام و به طور صریح، از آن سخن نیامده است. در آیه ۲۴ از سوره "هود" نیز می‌خوانیم:

حال این دو گروه (مؤمنان و کافران)، حال "تابینا و کر" در برابر حال "بینا و شنوا" است؛ آیا این دو، همانند یکدیگرند؟! آیا پند نمی‌گیرند؟! همان‌طور که می‌بینیم در آیه یادشده

قرآن می‌خواهد تصویری از فرد مؤمن و فرد کافر ارائه دهد.

در آیه ۴۱ از سوره "عنکبوت" نیز می‌خوانیم:

"حکایت کسانی که غیر از خدا را اولیای خود قرار داده‌اند، حکایت عنکبوت است که خانه‌هایی برای خود انتخاب کرده است، در حالی که اگر می‌دانستند، سست‌ترین خانه‌ها خانه عنکبوت است." در این آیه نیز قرآن کریم از طریق تصویر سازی موقعیت کسانی را که غیر از خدا را سرپرست خود قرار داده‌اند به مخاطب ارائه می‌دهد.

متخصصان در حوزه تبلیغات نیز شیوه "تصویر سازی ذهنی" را یکی از شیوه‌های مؤثر و کارآمد در امر تبلیغ بر شمرده‌اند. (آنتونی پراتکانیس، ۱۳۸۳: ۷۱-۶۴)

در بحث از ویژگی‌های رادیو به این نکته اشاره شد که رادیو رسانه‌ای تخیل برانگیز است و از این رو شایسته است که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز در برنامه‌های اخلاقی و تربیتی خود از راهکار برانگیختن خیال مخاطب و تصویر سازی ذهنی به شایستگی استفاده کنند.

تعلیم و تربیت از طریق افراد مورد علاقه مخاطب

انسان خواه ناخواه از دیگران تأثیر می‌پذیرد و بخش مهمی از افکار و صفات اخلاقی خود را از طریق دوستان و افراد محبوبش کسب می‌کند. این نکته هم از نظر عقل و هم از نظر شرع، و هم از طریق

تجربه، به اثبات رسیده است. پیامبر(ص) به این سبب فرمود: المرء علی دین خلیله و قرینه (کلینی، بی تا ج ۴: ۸۳) یعنی انسان بر دین و کیش دوست صمیمی و همنشین خودش است.

یکی از راهکارهای مؤثر در امر تعلیم و تربیت دینی این است که آموزه‌هایی که می‌خواهیم به مخاطب منتقل کنیم از طریق دوستان یا کسانی که مورد علاقه مخاطب‌اند به ایشان بیاموزیم.

انسان به سبب علاقه‌ای که دوست صمیمی و شخصیت محبوب خود دارد از سخن و رفتارش تأثیر فراوانی می‌پذیرد. این تأثیر محبت و علاقه است. پیامبر اسلام (ص) فرمود: "حبک للشیء یعنی و یصم" (پاینده، ۱۳۷۶: ۴۳۸) یعنی محبتی که نسبت به چیزی داری کور و کرت می‌کند.

محبت و علاقه شمشیری دو لبه است. یعنی می‌تواند پیامدهای منفی، یا مثبت داشته باشد. از این رو دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی برای اینکه برنامه‌های اخلاقی آن‌ها اثرگذارتر باشد افراد محبوب مخاطبان، را که از ویژگی‌های اخلاقی مثبت برخوردارند، به برنامه دعوت کنند و ایشان در مورد اخلاقیات با مخاطبان سخن بگویند که قطعاً تأثیر به‌سزایی بر روی طرفداران آن شخصیت خواهد داشت.

تکریم شخصیت افراد

طبع انسان به گونه‌ای است که خودش را دوست دارد و دوست دارد که از وی تمجید و تقدیر شود و دوست ندارد که از او انتقاد شود. از این رو، به هنگام انتقاد کردن برای اینکه شخص دلخور نشود و انتقاد را بپذیرد یکی از راهکاری مؤثر این است که انتقاد کننده ابتدا از صفات نیکو و رفتارهای نیک مخاطب تقدیر و تمجید کند تا محبت گوینده در دل مخاطب قرار گیرد و سپس نکته تربیتی خود را به مخاطب بگوید.

امام کاظم (ع) نیز با همین روش اشتباه "صفوان" را به او یادآوری کردند. "صفوان"

یکی از ارادتمندان امام کاظم (ع) بود. او شتران بسیاری داشت و با کرایه‌دادن آن‌ها زندگانی خود را اداره می‌کرد.

صفوان پس از آنکه با خلیفه عباسی (هارون الرشید) قرارداد بست که حمل و نقل اسباب سفر حج وی را به عهده بگیرد، نزد امام کاظم (ع) رفت. امام کاظم (ع) به او فرمودند که تمام کارهای وی خوب است و فقط یک کارش خوب نیست و آن این است که شتران خود را به هارون کرایه داده است. (طوسی، ۱۳۴۸: ۴۴۱)

تا زمانی که مربی، شخصیت مخاطبش را گرمی ندارد و به او احترام نگذارد، نباید توقع داشته باشد که تعلیم او در مخاطب اثر مثبت بگذارد. از این رو، ضرورت دارد که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز نیز تکریم شخصیت افراد را به شایستگی به‌جا آورند و به هنگام انتقاد از رفتار آن‌ها ابتدا نکته مثبتی از ایشان بگویند و سپس بی‌آنکه به شخصیت آنها توهین شود از رفتار ناشایست مخاطب خود در استادیوم یا... انتقاد کنند. روان‌شناسان نیز شیوه مناسب و موفقیت‌آمیز در هنگام انتقاد را رعایت این نکته می‌دانند. (برنز، ۱۳۸۸: ۴۶۶)

تلقین

یکی از روش‌های مهم و مؤثر در امور تربیتی استفاده به‌جا و درست از تلقین است. وقتی شما فضیلتی را با یقین، به کسی تلقین می‌کنید و مخاطب بر این باور است که شما با اخلاص و یقین سخن می‌گویید و خودتان نیز به آن عمل می‌کنید به‌طور معمول، سخن شما را می‌پذیرد و تلقین شما در او مؤثر واقع می‌شود. قرآن کریم در آیات متعددی از این روش استفاده می‌کند. در آیه ۱۳۹ از سوره "آل عمران" می‌خوانیم: "انتم الاعلون ان کنتم مؤمنین" یعنی: اگر مؤمن باشید، قطعاً شما برترید.

پیامبر (ص) و پیشوایان دینی نیز از این روش بسیار استفاده می‌کردند. ضرورت دارد که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز نیز

**دست‌اندرکاران
برنامه‌ساز باید
مقام انسان و
کرامت انسانی
را به مخاطبان
خود پیوسته
یادآور شوند
تا تعالیم و
آموزه‌های
اخلاقی در
مخاطبان تاثیر
بیشتری داشته
باشد.**

نظرگرفتن مخاطب و ویژگی‌هایش، پیامی را نمی‌توان پایه‌ریزی کرد و به مخاطب داد.

بر این اساس توجه به ویژگی‌های مخاطب در آموزش و راهنمایی وی به امور اخلاقی از امور ضروری است. مقصود از ویژگی‌های مخاطب در اینجا این است که مخاطب کیست و چه پیشینه و افکاری دارد و در چه محیطی (اعم از محیط خانواده و اجتماع) رشد کرده است و آرمان‌ها و تمایلات و خواسته‌های او کدام است.

اگر ویژگی‌های مخاطب مورد توجه قرار نگیرد، ارتباط شایسته‌ای با مخاطب ایجاد نخواهد شد؛ و در نتیجه آموزه‌های اخلاقی در مخاطب تاثیری نخواهد داشت یا به حداقل خواهد رسید. از این رو، پیامبر (ص) فرمود: هر کس فرزندی دارد باید با او کودکانه رفتار کند. (علاء الدین هندی، ۱۳۸۲، ق، ج: ۸: ۲۷۶)

دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیو شایسته است که این سخن امام صادق (ع) را نصب العین خود قرار دهند که به یکی از اصحاب خود به نام عبدالعزیز، فرمود: ای عبدالعزیز، ایمان مانند نردبانی است که ده پله دارد و مؤمنین پله‌ای را پس از پله‌ای دیگر بالا می‌روند، پس کسی که در پله دوم است نباید به آن کس در پله اول است بگوید: تو هیچ ایمان نداری، تا برسد به دهمی [که نباید چنین سخنی به نهمی بگوید] پس کسی را از تو پست‌تر است دور نینداز که اگر چنین کنی بالاتر از تو نیز تو را دور می‌اندازد؛ و چون کسی را یک درجه پایین‌تر از خود دیدی، با ملایمت او را به سوی خود بکشان و چیزی را هم که طاقتش را ندارد بر او تحمیل ممکن که سبب شکستن او خواهی شد... (کلینی، بی‌تا، ج ۳: ۷۴)

شکیبایی و سعه‌صدر

شکیبایی و سعه‌صدر یکی از امور ضروری در امور تربیتی است. کسی که دست‌اندرکار امر تعلیم و تربیت است اگر

در امور تربیتی از راهکار تلقین به‌طور شایسته، استفاده کنند.

استفاده از تمثیل

استفاده از تمثیل در امور اخلاقی و تربیتی بسیار راه‌گشا و اثرگذار است. هرچند تمثیل از نظر علم منطق، به تنهایی معتبر نیست و تمثیل به‌عنوان دلیل قاطعی در مباحث محسوب نمی‌شود، اما پس از اینکه صحت امری از راه استدلال به اثبات رسید، می‌توان برای تفهیم آن موضوع به مخاطب از تمثیل بهره جست. در قرآن کریم از این شیوه بسیار استفاده شده است. به‌عنوان نمونه، در آیه ۲۶۱ از سوره "بقره می‌خوانیم:

"مَثَلِ كَسَانِي كِه اموال خود را در راه خدا انفاق می‌کنند، همانند دانه‌ای است که هفت خوشه برویاند، که در هر خوشه، صد دانه باشد و خداوند آن را برای هر کس بخواهد دو یا چند برابر می‌کند و خدا فراگیر و داناست."

در آیه ۲۶۵ از سوره "بقره" نیز می‌خوانیم: "مَثَلِ كَسَانِي كِه اموال خود را برای خشنودی خدا و تثبیت [ملکات] انسانی در [روح خود، انفاق می‌کنند، همچون باغی است که در نقطه بلندی باشد و باران‌های درشت به آن برسد و میوه خود را دوچندان دهد؛ و خداوند به آنچه انجام می‌دهید، بیناست."

همچنین، پیامبر (ص) نیز برای بیان آثار نمازهای پنج‌گانه در جان افراد، از تمثیلی زیبا استفاده می‌کند و می‌فرماید:

نمازهای پنج‌گانه همانند نهر آب گوارایی در برابر در خانه شماس است که اگر کسی هر روز خود را پنج بار در آن بشوید هیچ‌گونه چرکی باقی نماند. (علاء الدین هندی، ۱۳۸۲، ق، ج ۷: ۲۹۱)

برنامه‌سازان رادیویی نیز که شایسته است که برای تبیین امور اخلاقی از تمثیل‌های شایسته و مناسب استفاده کنند.

توجه به ویژگی‌های مخاطب

ویژگی‌های مخاطب تاثیر مستقیم در محتوا و قالب پیام دارد و بدون در

شکيبا و بردبار نباشد و در برابر سخنان، يا رفتارهاي ناشايستِ فرد مقابل خود، سريع عكس‌العمل نشان دهد، هرگز در امر تربيت موفقيتي حاصل نخواهد كرد. از اين رو، حضرت موسی (ع) اولين چيزی را كه برای اجرائی وظيفه خود در امر رسالت ضروری دید شرح صدر بود. او در آغاز رسالتش چنین دعا كرد: "پرورگار، شرح صدر به من عطا كن." (طه: ۲۵) شرح صدر كه همان سعه صدر است، در سيره پیامبر اسلام (ص) و پیشوایان دینی نیز این امر به روشنی مشهود است. بنابراین، لازم است كه به شكیبایی و سعه صدر به عنوان یکی از عناصر اساسی و ضروری در امر تعلیم و تربیت عنایت شود.

شیوه بیان

شیوه بیان در تاثیرگذاری امور اخلاقی بسیار دخالت دارد. پیامبر (ص) فرمود: "بعضی از بیان‌ها سحرآمیز و اثرگذار است" (بخاری، بی تا، ج ۸: ۴۳؛ و نیشابوری، بی تا، ج ۴: ۴۶) یعنی برخی بیان‌ها به شیوه‌ای است كه بر مخاطب اثر می‌گذارد.

شیوه بیان يك مطلب ممكن است به گونه‌ای باشد كه بر روی مخاطب اثرگذار نباشد، یا به گونه‌ای باشد كه اثر مثبت بر او گذارد، یا به گونه‌ای باشد كه اثر منفی بر او گذارد.

در حكایات آمده است كه پادشاهی در خواب دید تمام دندان‌هایش ریخت. معبری را خبر كردند تا خواب پادشاه را تعبیر كند و پادشاه خواب را برای او

در دسترس بودن،

احاطه‌کنندگی،

تخیل‌انگیز بودن، امکان

بهره‌گیری از آن در کنار

سایر کارها در خانه و

محل کار و... از مزایا و

ویژگی‌های رادیوست كه

می‌توان به‌خوبی از آن‌ها

در ترویج تعالیم اخلاقی

استفاده كرد.

تعریف كرد. او گفت تعبیر خواب شما این است كه خویشاوندان شما می‌میرند و شما تنها می‌شوید. پادشاه خشمگین شد و او را زندانی كرد.

معبر دیگری را آوردند و او گفت: تعبیر خواب شما این است كه شما بیشتر از اطرافیان‌تان عمر خواهید كرد. پادشاه با شنیدن این تعبیر، خوشحال شد و دستور داد كه كيسه‌ای زر به آن معبر بدهند. ناگهان نگهبان از وزیر پرسید: این دو نفر كه يك حرف را زدند، چرا یکی پادشاه گرفت و دیگری زندانی شد؟

وزیر در پاسخ گفت: يك سخن را به شكل‌های مختلف می‌توان گفت. معبر اول دانشی آموخته بود، اما نکته‌سنج نبود؛ ولی معبر دوم فردی دانا و نکته‌سنج بود و می‌دانست كه سخن درست را چگونه باید بیان كند تا آثار بدی در پی نداشته باشد. دست‌اندرکاران امر تعلیم و تربیت به شیوه بیان يك نکته تربیتی توجه خاصی باید داشته باشند و برنامه‌سازان محترم نیز نباید از این نکته غافل شوند.

شیوه مقایسه‌کردن

یکی از روش‌های مفید و مؤثر در امور اخلاقی روش مقایسه‌کردن است. قرآن کریم نیز در مواردی از این شیوه استفاده کرده است، كه به بعضی از آن‌ها اشاره می‌شود:

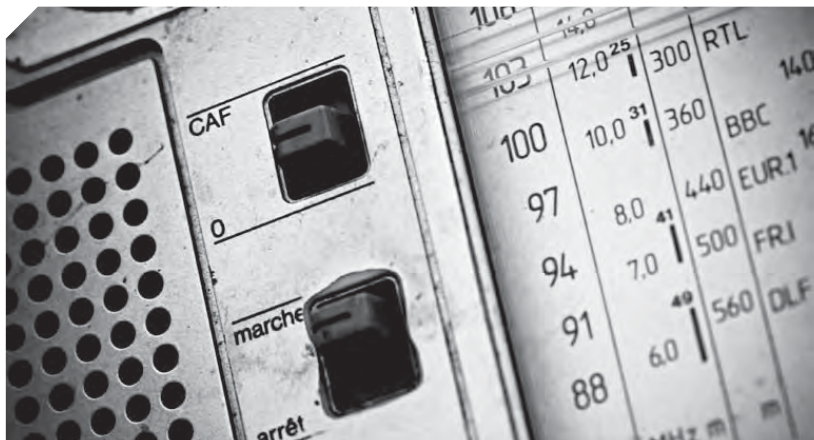
قرآن در بخشی از آیه ۹ از سوره "زمر" میان افراد دانا و افراد نادان مقایسه‌ای را مطرح می‌كند و سپس مردم را به تفكر و اندیشه فرا می‌خواند و می‌فرماید:

" بگو: آیا کسانی كه می‌دانند با کسانی كه نمی‌دانند برابرنند؟! تنها خردمندان متذکر می‌شوند!"

قرآن همچنین در آیه ۱۹ تا ۲۲ از سوره‌ی "فاطر" مقایسه بین تاریکی‌ها و نور و مقام كافر و مؤمن مقایسه‌ای می‌كند و می‌فرماید: "و هرگز كور (كافر تاریك دل) و بینا (مؤمن روشن ضمیر) يكسان نیستند و تاریکی با نور مساوی نیست، و سایه و گرمای آفتاب برابر نباشد و زندگان و مردگان يكسان نیستند."

روشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

این آیه‌ها افراد حق‌جو را به‌عنوان افراد زنده‌دل معرفی می‌کند و افراد حق‌گریز را مرده‌دل می‌شمارد؛ و در مثال، فرد حق‌طلب شبیه فرد زنده است و فرد حق‌گریز شبیه فرد مرده است.

پیامبر(ص) نیز از شیوه مقایسه‌کردن در امر تعلیم و تربیت بهره جسته است. در روایت آمده است: روزی مردی نزد پیامبر(ص) آمد و اظهار که می‌خواهد مرتکب فحشاء شود. با بیان این سخن، فریاد مردم بلند شد و با شدت به او اعتراض کردند، ولی پیامبر(ص) با ملایمت و اخلاق نیک به جوان فرمود: آیا دوست داری با مادر تو چنین کنی؟ گفت: نه. فرمود: مردم نیز راضی نیستند که با مادرشان چنین رفتار شود. به من بگو: آیا می‌پسندی که با دختر تو چنین رفتار شود؟ گفت: نه. فرمود: مردم نیز راضی نیستند که با دخترانشان چنین رفتار شود. به من بگو: آیا می‌پسندی که با خواهر تو چنین رفتار شود؟

جوان در حالی که آثار پیشیمانی در سیمای او نمایان بود گفت: نه، یا رسول‌الله. (حقی، ۱۹۸۵م، ج ۸: ۳۱۵) در این ماجرا پیامبر(ص) از راهکار مقایسه‌کردن استفاده کردند تا او را به زشتی رفتارش متوجه سازند. این‌گونه مقایسه‌ها سبب می‌شود که مخاطب بیشتر و بهتر تحت تأثیر سخن حق قرار گیرد و از آن تبعیت کند. بنابراین، شایسته است که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز به طور شایسته و در مواقع مناسب شیوه مقایسه‌کردن را در امر تعلیم و تربیت به کار گیرند.

متوجه‌کردن افراد به کرامت انسانی و مقام انسان

یکی از راهکارهای اثرگذار در امور تربیتی و اخلاقی این است که ما افراد را به کرامت انسانی و مقام انسان در جهان متوجه سازیم.

مهم‌ترین منشأ کرامت انسان دمیدن روح الهی در آدم است. اصل کرامت انسان پایه و اساس بسیاری از امور قرار

می‌گیرد. امام علی(ع) در امر حکمرانی نیز به اصل کرامت توجه داشته و کارگزاران خود را به رعایت آن تذکر داده است. به عنوان مثال، در فرمان حکومتی خویش به "مالک‌اشتر" می‌فرماید:

مهربانی بر رعیت و محبت ورزیدن با آنان و مهربانی کردن با همگان را برای دل خود مقرر کن و همچون جانوری شکاری مباش که خوردنشان را غنیمت شماری؛ زیرا رعیت دو دسته‌اند: دسته‌ای برادر دینی تواند و دسته دیگر همانند تو در آفرینش‌اند. اگر گناهی از ایشان سر می‌زند، یا مشکلاتی بر آنان عارض می‌شود، یا خواسته و ناخواسته خطایی بر دستشان می‌رود، به خطاهایشان ننگر و از گناهشان درگذر. (سید رضی، ۱۳۷۹: ۵۶۶)

اگر کسی دریابد که انسانیت و مقام انسانی او بسیار ارزشمند است، در آن صورت حاضر نمی‌شود که با اعمال ناشایست، کرامت انسانی خود را لکه‌دار کند. امام علی(ع) می‌فرماید:

هر کس شخصیتش نزد خودش ارزشمند باشد، آن را با معصیت آلوده نکرده و خود را خوار نمی‌سازد. (خوانساری، ۱۳۶۶، ج ۵: ۳۵۷)

انسان به احساس ارزشمندی و عزت نیاز دارد. از یک منظر، همه تلاش‌ها و حرکت‌های انسان در زندگی برای رسیدن به رفع نیازهای او انجام می‌پذیرد؛ و یکی از نیازهای اصیل و مهم انسان، احساس کرامت نفس و عزت نفس است.

دست‌اندرکاران برنامه‌ساز باید مقام انسان و کرامت انسانی را به مخاطبان خود پیوسته یادآور شوند تا تعالیم و آموزه‌های اخلاقی در مخاطبان تأثیر بیشتری داشته باشد.

مطرح‌کردن پرسش

مطرح‌کردن پرسش‌های شایسته یکی از شیوه‌های مهم و مؤثر در امور تربیتی است. مطرح‌کردن پرسش زمینه‌هایی را فراهم می‌کند که انسان به تفکر و اندیشه واداشته شود؛ زیرا درون او هنگام

اندیشیدن به پاسخی که می‌خواهد بدهد، با حقیقت مواجه می‌شود و یا حداقل شرایطی فراهم می‌شود که او به پاسخ آن پرسش بیندیشد. ما وقتی نکته‌ای تربیتی را از مخاطب می‌پرسیم، در واقع به او کمک می‌کنیم که او خودش به پاسخ دست پیدا کند و به نتیجه برسد؛ و در این صورت، ما نظر خود را به او تحمیل نمی‌کنیم؛ همچنین، ما با پرسیدن نظر وی، به او عزت می‌نهیم.

وقتی ما - به عنوان مثال - از مخاطب می‌پرسیم: "اگر تو فرزند داشته باشی و فرزند تو با تو بد رفتاری کند چگونه با او رفتار می‌کنی؟ یا می‌پرسیم: "اگر فرزند تو با تو فلان طور رفتار کند چه احساسی پیدا می‌کنی؟" یا می‌پرسیم: "آیا به نظر تو بهتر نیست که ما انسان‌ها به حقوق یکدیگر احترام بگذاریم؟" مخاطب با شنیدن با این پرسش‌ها از نظر ذهنی، خودش را در این موقعیت مطرح‌شده قرار می‌دهد و این امر سبب می‌شود که بهتر موضوع را دریابد. در ضمن، وقتی او خودش زبان می‌گشاید و به این پرسش پاسخ می‌دهد، بیشتر احساس تعهد می‌کند که به آنچه گفته است عمل کند. در قرآن کریم و در سیره پیامبران و پیشوایان از این شیوه در امر تعلیم و تربیت بسیار استفاده شده است. در آیه ۶۰ از سوره "الرحمن" نیز قرآن از این روش برای دعوت کردن مردم به نیکوکاری و برانگیختن آن‌ها به سوی نیکی‌کردن استفاده می‌کند و می‌فرماید: "آیا پاداش نیکی جز نیکی کردن است؟" متخصصان در حوزه تبلیغات نیز شیوه "مطرح‌کردن پرسش شایسته" را یکی از شیوه‌های مؤثر و کارآمد در امر تبلیغ برشمرده‌اند. (پراتکانیس و آرتسون، ۱۳۸۳: ۸۲-۷۶)

طنز و شوخ طبعی

یکی از کارکردهای طنز کارکرد انتقادی و آموزشی آن است. از این رو، یکی از شیوه‌های مناسب برای انتقادهای اخلاقی و تربیتی و همچنین برای آموزش برخی

از امور تربیتی و اخلاقی استفاده از طنز است.

در آیات و احادیث نیز از طنز برای امور آموزشی و تربیتی و همچنین به منظور انتقاد استفاده شده است. قرآن درباره کسانی که وقتی به ایشان تذکر داده می‌شود، به جای گوش دادن از آن اعراض می‌کنند، می‌فرماید: "فما لهم عن التذکره معرضین کانهم حمر مستنفره فرّت من قسوره" (مدثر: ۵۱-۴۹) یعنی مجرمان را چه شده است که از پند رو می‌گردانند، گویی که ایشان همانند الاغ‌هایی‌اند که از شیردرنده می‌گریزند.

طنز اگرچه بر خنده استوار است، اما این خنده موجب تفکر و وسیله‌ای برای رسیدن به هدفی بالاتر یعنی آگاه کردن مردم از رواج ظلم و ستم و نیز بی‌اعتبار شدن فضایل اخلاقی و انسانی در جامعه است و طنزپرداز یا نویسنده سعی در نقد آن و آگاه کردن مردم دارد. (حلی، ۱۳۷۸: ۴-۵)

دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی نیز می‌توانند از طنز برای انتقاد از برخی از نابهنجاری‌های اخلاقی و تربیتی بهره ببرند. شاید انتقاد با لحن جدی از برخی از نابهنجاری‌ها حالت نصیحت‌گونه داشته باشد و بسیاری از افراد از شنیدن آن گریزان باشند؛ اما اگر این انتقادات در قالب طنز عرضه شود، مخاطب بهتر به آن گوش می‌سپارد.

نتیجه‌گیری

آگاهی به اینکه چه اندیشه و چه اخلاق و رفتاری صحیح و بجا و شایسته است لزوماً با آگاهی به شیوه‌های ترویج تعالیم اخلاقی همراه نیست؛ یعنی چه بسا ما تعالیم اخلاقی را بدانیم اما شیوه‌های شایسته ترویج تعالیم اخلاقی را ندانیم و در نتیجه نتوانیم به خوبی تعالیم اخلاقی را ترویج دهیم و تعالیم اخلاقی ما اثر بخشی مطلوبی را نداشته باشد. از این رو، توجه به راهکارها و شیوه‌های مناسب در ترویج تعالیم اخلاقی - به‌منظور اثربخشی بیشتر و مطلوب‌تر - ضروری

است. البته، در ترویج تعالیم اخلاقی از طریق رادیو توجه به قابلیت و ویژگی‌های رادیو نیز ضرورت دارد؛ زیرا تا هنگامی که ما بستری را که در آن به فعالیت می‌پردازیم نشناسیم و ویژگی‌های آن را ندانیم نمی‌توانیم استفاده بهینه از این بستر داشته باشیم.

در دسترس بودن، احاطه‌کنندگی، تخیل‌انگیز بودن، امکان بهره‌گیری از آن در کنار سایر کارها در خانه و محل کار و... از مزایا و ویژگی‌های رادیوست که می‌توان به خوبی از آن‌ها در ترویج تعالیم اخلاقی استفاده کرد.

براساس مطالعاتی که در مورد راهکارها و شیوه‌های مناسب برای ترویج تعالیم اخلاقی از رادیو انجام شد به این نتیجه رسیدیم که:

- آگاهی‌دادن به مخاطب و تلاش برای تغییر نگرش وی یکی از راهکارهای بسیار مفید و مؤثر در امور تربیتی است.
- شایسته است که مسئولان و دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی به گونه‌ای رفتار کنند که مخاطبان به خیرخواهی ایشان باور پیدا کنند.
- ضرورت دارد که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی در مباحث مختلف تربیتی، الگوها و مصادیق عینی مناسب را به مخاطبان خود معرفی کنند.
- شایسته است که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز ارتباط صمیمی و نزدیک با مخاطبان خود داشته باشند تا تعالیم تربیتی آن‌ها تاثیرپذیری بیشتری داشته باشد.

- ضرورت دارد که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی برای اثرگذاری بیشتر بر مخاطبان خود، از ابزارهای مناسب همچون موسیقی‌های مناسب و اثرگذار در برنامه‌های اخلاقی و تربیتی بهره ببرند و به‌طور شایسته، استفاده کنند. استفاده از قالب‌های مناسب همانند نمایش، طنز و... نیز بر اثربخشی بیشتر آموزه‌های اخلاقی و تربیتی می‌افزاید.

- پس از اینکه صحت امری از طریق

برهان و ادله قطعی ثابت شد، شایسته است که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز برای تبیین و اثرگذاری بیشتر در امور تربیتی از تمثیل استفاده کنند.

- در امور تربیتی، دست‌اندرکاران برنامه‌ساز از تحریک عواطف به‌طور شایسته می‌توانند استفاده کنند.

- دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی در انتقال امور تربیتی لازم است که به‌طور شایسته، از حکایت و داستان استفاده کنند.

- ضرورت دارد که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی نکته‌های تربیتی را در موقعیت‌های مناسب و اثرگذار بیان کنند و از بیان نکته‌های تربیتی در موقعیت‌های نامناسب جداً پرهیز کنند.

- بیدار کردن وجدان و فطرت اخلاقی افراد یکی از راهکارهای خوب و مفید در امور تربیتی است.

- دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی در امر تعلیم و تربیت می‌توانند از روش تداعی معانی بسیار استفاده کنند.

- ضرورت دارد که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیو به اهمیت تداوم و تکرار و همچنین به نتیجه معکوس آن - چنانچه ملال‌انگیز باشد - توجه کافی داشته باشند.

- شایسته است که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی توجه داشته باشند که تربیت به‌طور غیرمستقیم، در بسیاری از مواقع اثرگذارتر از تربیت به‌طور مستقیم است.

- ضرورت دارد که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی از راهکار تربیت تدریجی در امور تربیتی استفاده کنند.

- ضرورت دارد که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی در امور تربیتی از راهکار تشویق استفاده کنند.

- شایسته است که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی در برنامه‌های آموزشی و تربیتی خود از راهکار تصویرسازی ذهنی به شایستگی استفاده کنند، به‌ویژه اینکه رادیو رسانه‌ای تخیل‌برانگیز است.

• تعلیم و تربیت از طریق افراد مورد علاقه مخاطب یکی از راهکارهای کارآمد در امر تعلیم و تربیت است.

• ضرورت دارد که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی تکریم شخصیت افراد را به شایستگی به‌جا آورند تا آموزه‌های اخلاقی آن‌ها مؤثرتر واقع شود.

• ضرورت دارد که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز در امور تربیتی از راهکار تلقین به‌طور شایسته، استفاده کنند.

• ریشه‌یابی رفتارهای ناشایست و رفع آن‌ها یکی از امور بسیار مهم و اساسی در امر تعلیم و تربیت است. دست‌اندرکاران برنامه‌های اخلاقی رادیو در برنامه‌های خود باید به ریشه‌های ناهنجاری‌های اخلاقی توجه کافی و وافی داشته باشند و از سطحی‌نگری و توجه صرف به معلول‌ها بپرهیزند تا بتوانند برنامه‌هایی با اثربخشی بیشتری تولید کنند.

• شایسته است که دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی به‌طور شایسته و در مواقع مناسب شیوه مقایسه‌کردن را در امر تعلیم و تربیت به‌کار گیرند.

• یک موضوع را به شیوه‌های مختلف می‌توان بیان کرد و تاثیر آن‌ها متفاوت خواهد بود. دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی به این نکته نیز لازم است توجه کافی داشته باشند.

• دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی در رویارویی با مخاطب باید دقت کنند که با مخاطب فروتنانه سخن بگویند و از خودستایی بی‌مورد و همچنین سخن‌گفتن از موضع بالا بپرهیزند که اثر منفی در پی دارد.

• یکی از راهکارهای اثرگذار در امر تربیتی این است که ما افراد را به کرامت انسانی و مقام انسان در جهان متوجه سازیم.

• یکی از راهکارهای اثرگذار در امر تربیتی مطرح‌کردن پرسش است. دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی می‌توانند از راهکار مطرح‌کردن پرسش مفاهیم مورد نظر را به مخاطب القاء

کنند.

• یکی از شیوه‌های مناسب برای انتقادهای اخلاقی و تربیتی و همچنین برای آموزش برخی از امور تربیتی و اخلاقی، استفاده از طنز است. دست‌اندرکاران برنامه‌ساز رادیویی می‌توانند از طنز برای ترویج تعالیم اخلاقی به‌خوبی استفاده کنند.

منابع

ابن‌بابویه قمی، محمدبن علی (۱۳۶۱) معانی الاخبار، قم، انتشارات اسلامی.

ابن‌بابویه قمی، محمدبن علی (۱۴۰۴) من لایحضره الفقیه، قم، نشر جامعه مدرسین.

ابن اثیر (بی تا) الکامل، بیروت، دار صادر.

ابن اسحاق (۱۳۹۸) السیره و المغازی، بیروت، دارالفکر.

ابن عربی، (۱۳۲۹) الفتوحات المکیة، قاهره، بی تا.

ابن عربی، (۱۳۷۰) فصوص الحکم به همراه تعلیقات ابوالعلاء عقیفی، تهران، انتشارات الزهراء.

ابن فارس (۱۴۰۴) معجم مقاییس اللغة، قم، مکتب الاعلام الاسلامی.

احسائی، ابن ابی جمهور (۱۴۰۵) عوالی اللغالی، قم، نشر سیدالشهداء.

بخاری، محمد بن اسماعیل (بی تا) الصحیح، بیروت، نشر دارالجیل.

برنز، دیوید (۱۳۸۸) از حال بد به حال خوب، ترجمه مهدی قرچه‌دانی، تهران، نشر آسیم.

پارسا، محمد، (۱۳۷۲) زمینه روان‌شناسی عمومی، تهران، بعثت.

پاینده، ابوالقاسم (۱۳۷۶) نهج الفصاحه، تهران، انتشارات جاویدان.

پورافکاری، نصرت‌الله (۱۳۷۳) واژه‌نامه روان‌پزشکی، تهران، فرهنگ.

حاکم نیشابوری (بی تا) مستدرک الصحیحین، بیروت، دارالمعرفة.

حقی، اسماعیل (۱۹۸۵) روح البیان، بیروت، دار احیاء التراث العربی.

حلی، جعفر بن حسن (۱۴۰۳) شرائع الاسلام، بیروت، مؤسسه الوفاء.

حلبی، علی اصغر (۱۳۷۸) تاریخ طنز و شوخ‌طبعی، تهران، نشر بهبهانی.

خجسته، حسن (۱۳۸۴) تأملاتی جامعه‌شناختی درباره رادیو، تهران، انتشارات طرح آینده.

خوانساری، جمال‌الدین (۱۳۶۶) شرح غررالحکم و ذرر الکلم، تهران، نشر دانشگاه تهران.

ساترلند، ماکس (۱۳۸۷) روان‌شناسی تبلیغات تجاری، ترجمه سینا قربانلو، تهران، نشر مبلغان.

ساروخانی، باقر، (۱۳۶۸) جامعه‌شناسی ارتباطات جمعی، چاپ دوم، تهران، انتشارات اطلاعات.

سجستانی، ابوداود سلیمان بن اشعث، (۱۴۰۱) سنن ابی داود، دارالفکر، بیروت.

سید رضی (۱۳۷۹) نهج البلاغه، تهران، نشر زهد.

طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۹۲) مکارم الاخلاق، بیروت، اعلمی.

طبری، محمد بن جریر (۱۳۷۸) تاریخ الرسل و الملوک، بیروت، دار احیاء التراث العربی.

طوسی، محمدبن حسن (۱۳۴۸) اختیار معرفة الرجال، مشهد، نشر دانشگاه فردوسی.

فارکند، دیوید (۱۳۸۱) راهبردهای برنامه‌سازی برای رادیو در آینده، ترجمه مینو نیکو، تهران، تحقیق و توسعه صدا.

فیض کاشانی، محمد (۱۳۶۲) تفسیر الصافی، تهران، اسلامیة.

قمی، عباس (بی تا) سفینه البحار، تهران، نشر اسلامیة.

کازنو، ژان، (۱۳۶۴) قدرت تلویزیون، ترجمه دکتر علی اسدی، تهران، انتشارات امیرکبیر.

کرایسل، آندرو (۱۳۸۱) درک رادیو، ترجمه معصومه عصام، تهران، تحقیق و توسعه صدا.

کلینی، محمد بن یعقوب (بی تا) اصول کافی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اهل البیت.

مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳) بحار الانوار، بیروت، مؤسسه الوفاء.

معمذنژاد، کاظم (۱۳۸۵) وسایل ارتباط جمعی، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.

مکی، شمس‌الدین محمد (۸۶۳۱) اللمعة الدمشقیة، تهران، انتشارات ناصر.

نیشابوری، مسلم (بی تا) الصحیح، مصر، مطبعة الحلبي.

هندی، علاء‌الدین (۱۳۸۲) کنز العمال، دکن، بی تا.